

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,
orcid.org/0000-0002-4969-052X
доктор історичних наук, доцент
в.о. завідувача кафедри історії України
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)
vilnickiy@gmail.com

ПІДРАХУНОК ЧИСЕЛЬНОСТІ ПРОВЕДЕНИХ АКЦІЙ У КАРПАТСЬКОМУ КРАЇ ОУН (1945 – 1954)¹

На основі невідомих і маловідомих документів у статті висвітлюється бойова діяльність українських повстанців у Карпатському краї ОУН (1945 – 1954). Виявлено, що, крім відділів УПА, збройні дії у Карпатському краї проводили самооборонні куцові відділи (СКВ), боївки СБ і жандармерії, охоронні відділи, адміністративні боївки. Здійснено приблизні підрахунки чисельності проведених бойових акцій у Карпатському краї ОУН. Виокремлено основні види та завдання бойових нападів.

Ключові слова: бойова діяльність, націоналістичне підпілля, Карпатський край ОУН.

Лім. 84.

Vasyl ILNYTSKYI,
PhD hab. (History), Associate Professor, Head of the Ukraine's
History Department of Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) vilnickiy@gmail.com

AN ESTIMATION OF THE NUMBER OF ACTIONS IN THE CARPATHIAN AREA OF THE OUN (1945 – 1954)

On the basis of unknown and little-known documents, the article covers the combat activity of Ukrainian insurgents in the Carpathian area of the OUN (Karpatskyi Krai) in 1945 – 1954. The sovietization in the Drohobych region was carried out at an accelerated rate by the command and administrative methods traditionally used by Stalin's totalitarianism, completely ignoring the socio-economic, spiritual and cultural features of the region. Of course, this situation caused popular resistance. In the struggle against the establishment of the Stalinist regime, the representatives of all sides of life participated. It has been revealed that in addition to the UPA units, the armed operations in the Carpathian area were carried out by self-defense bush units (SDBU), SS soldiers and gendarmerie, and security departments. Repeatedly they united for joint actions. Military tasks were also carried out by security departments, combat veterans of the SS, and administrative combat units. It is proved that, after having suffered significant losses in 1945 – 1947, the nationalists in the Carpathian area of the OUN actively continued to struggle. This became one of the effective means that prevented the rapid Sovietization of the West Ukrainian region. An approximate estimation of the number of military actions carried out in Karpatskyi Krai of the OUN is made. The main types and tasks of combat attacks are singled out. All armed actions of the underground in the Carpathian area of the OUN are divided into several groups: attacks on communication routes, armed actions directed against economic military, regime objects, measures aimed at the destruction of Soviet administrative structures, the elimination of party workers, repressive and punitive apparatus, agents, activists, etc.

Key words: military activity, nationalist underground, the Carpathian area of the OUN (Karpatskyi Krai).

Ref. 84.

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом договору Ф77/80-2017 від 31.08.2017 р.

ПОДСЧЕТ ЧИСЛЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИХ АКЦИЙ В КАРПАТСКОМ КРАЕ ОУН (1945 – 1954)

На основе неизвестных и малоизвестных документов в статье освещается боевая деятельность украинских повстанцев в Карпатском крае ОУН (1945 – 1954). Выявлено, что, кроме отделов УПА, вооруженные действия в Карпатском крае проводили самообороны кустовые отделы (СКО), вооруженные отряды СБ и жандармерии, охранные отделы, административные вооруженные отряды. Осуществлен приблизительные подсчеты численности проведенных боевых акций в Карпатском крае ОУН. Выделены основные виды и задачи боевых нападений.

Ключевые слова: боевая деятельность, националистическое подполье, Карпатский край ОУН.

Лит. 84.

Постановка проблеми. Радянїзація у Дрогобицькій області форсованими темпами здійснювалася традиційними для сталінського тоталітаризму командно-адміністративними методами, повністю ігноруючи суспільно-економічні та духовно-культурні особливості регіону. Звичайно, така ситуація викликала всенародний опір. У боротьбі проти встановлення сталінського режиму брали участь представники усіх верств населення. Учасники руху Опору вважали радянську владу зовнішнім агресором, окупантом. Важливо зазначити, що, на думку Д. Веденєєва та О. Лисенка, з позицій міжнародного гуманітарного права збройний конфлікт між радянським режимом та українським визвольним рухом під політичним керівництвом ОУН(б) поєднував риси національно-визвольного руху і громадянської війни [4, 55]. Згідно з міжнародним гуманітарним правом український визвольний рух діяв у межах цих норм, водночас були окремі факти їх порушення. Основоположним критерієм правової оцінки визвольного руху є те, що він виступав з окресленою політичною метою – відновлення суверенітету і територіальної цілісності Української держави. Радянська влада постійно відчувала вороже ставлення населення, а секретар Дрогобицького обкому партії С. Олексенко у доповідній записці (ще за лютий 1945 р.) у ЦК КП(б)У зазначив: «Бандити кріпко зв'язані з народом» [73, 143; 74, 193].

На сьогоднішній день важливою залишається проблема об'єктивного, неупередженого висвітлення діяльності українських партизанських і підпільних формацій, що діяли в роки Другої світової війни та після її закінчення.

Аналіз досліджень. Окреме дослідження, яке було б присвячене проблемі бойової діяльності націоналістичного підпілля у Карпатському краю ОУН (1945 – 1954), відсутнє. Деякі аспекти окреслюються в узагальнювальних працях з історії українського визвольного руху. Перше комплексне дослідження форм і методів протистояння репресивно-каральної системи з українським визвольним рухом опублікував І. Білас [2; 3]. Опрацювавши цілий пласт засекречених матеріалів, автор розкрив не тільки практичну діяльність органів МДБ, але й зупинився на заходах, які використовували ОУН і УПА, щоб перешкодити радянїзації Західної України. Для вивчення проблеми важливими є також праці львівського історика Ю. Киричука [73; 74]. У своїх монографіях дослідник висвітлює особливості підготовки та проведення бойових акцій на осередки радянської адміністрації. З-поміж досліджень, у яких порушуються питання реалізації бойових акцій, зокрема на обласні, міські та районні центри, варто виокремити роботи А. Кентія [71; 72]. Зазначені аспекти знайшли подальший розвиток у монографії А. Русначенка [80]. Заслужують на увагу також збірники нових матеріалів, опубліковані В. Сергійчуком [81].

Мета статті – розкрити специфіку підготовки та проведення бойової діяльності націоналістичного підпілля у Карпатському краю ОУН (1945 – 1954).

Виклад основного матеріалу. Крім відділів УПА, збройні дії у Карпатському краї проводили самооборонні кущові відділи (СКВ), боївки СБ і жандармерії, охоронні відділи. Неодноразово вони об'єднувалися для проведення спільних акцій. Слід зазначити, що часто СКВ називали просто кущем, тому слід розрізняти вживання терміна «кущ» на означення одиниці адміністративно-територіального поділу від вживання у значення СКВ. Бойові завдання виконували також охоронні відділи, боївки СБ, адміністративні боївки. Для порівняння, у Львівському краї ОУН діяли СКВ, адміністративні боївки (функціонували до 1945 р.), охоронні відділи, боївки СБ, а також теренові сотні (діяли на базі СКВ або паралельно з ними). Особливістю ж Коломийщини було те, що там вдалося створити запасні сотні УПА (т. зв. резерв, який складався переважно зі старших віком людей), які в боях практично участі не брали.

Збройна діяльність ОУН, насамперед СКВ, була найбільш активною у 1944 р. Чекісти писали, що у Станіславській області відзначалося значне зниження збройних проявів, зокрема, за чотири останні місяці 1944 р. відбулося 734 збройні прояви, у середньому по 180 на місяць, з 1 січня до 1 травня 1945 р. – 243 [8, 185].

У Закарпатській області найактивніше боївки ОУН діяли на Гуцульщині. Наприклад, на території Рахівського і Тячівського округів оунівськими боївками за період 1946 – 1950 рр. здійснено 71 збройний прояв, з-поміж яких: 19 терактів, чотири диверсійні акти, 48 пограбувань господарських магазинів. Спецслужби навіть вважали, що окремі села Рахівського і Тячівського округів нічим не відрізнялися від прикордонних із ними населених пунктів Станіславської і Дрогобицької областей [25, 192; 21, 41–42]. Згідно зі зведеною статистикою про діяльність ОУН і УПА, не менш активно діяли націоналісти на території Дрогобицької області, які з серпня 1944 р. до березня 1945 р. здійснили 415 збройних акцій, серед них і участь у нападах на райцентри [2, 607; 72, 173; 65, 127; 63, 120; 64, 19]. У Станіславській області на 15 жовтня 1945 р. націоналісти здійснили 1 116 акцій, у результаті яких загинули майже 2 000 осіб [61, 98]. Попри все, потрібно зазначити: репресивно-каральні органи мали тенденцію до приховування акцій націоналістів упродовж усього періоду збройної боротьби [22, 12–13]. Приховувати акції намагалися і в 1950-х рр.

З роками змінювалися не лише кількість, але й характер збройних акцій, про що, зокрема, писав в інформації від 2 червня 1945 р. секретар Станіславського обкому КП(б)У Михайло Слонь. Аналізуючи акції націоналістів, він відзначав хоч і не зменшення збройних проявів, проте зміну їхнього характеру: по-перше, замість активних нападів – використання засідок; по-друге, якщо до цього нападали на райцентри, об'єкти державних органів влади, застосовуючи терор, то тепер перейшли на диверсійні акти – напади на промислові об'єкти, радгоспи і підсобні господарства підприємств і установ. При нападах населення намагалися не зачіпати, а господарські та адміністративні об'єкти знищували. Водночас самі спецслужби відзначали, що відпала колишня необхідність діяти великими військовими групами проти націоналістів, відповідно необхідність дислокувати великі гарнізони (зменшили їх до 80–120 осіб на район) [83, 60]. Начальник політичного управління Прикарпатського військового округу генерал-майор Л. Брежнев відзначав результативну стратегію і тактику, зокрема маскування формою військовослужбовців ЧА-РА з одяганням навіть орденів, здійснення засідок на зручних місцях, несподівані напади в селах на заготівельників продовольчого фуражу, здійснення нічних диверсій, поодиноких убивств військовослужбовців, використання елементів несподіванок [82, 813].

Водночас самі чекісти стверджували, що активність підпілля і груп на території західних областей України залишалася ще дуже великою, особливо у Станіславській, Львівській, Тернопільській і Дрогобицькій областях. Однак відзначалось, що найбільшу активність вони проявляли на території Чернівецької області, де на кожную обліковану групу припадала найбільша кількість збройних проявів [17, 22, 76]. Очевидно, така ситуація зумовлювалася приховуванням чисельності акцій в інших областях, де визвольний рух був у рази масштабнішим [45, 335; 46, 189].

**Чисельність проведених акцій українськими націоналістами
(за даними силових органів)**

	1944 – 1955	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Волинська	2003	689	408	276	178	227	135	50	24	3	10	3	0
Дрогобицька	1850	162	564	279	229	334	216	45	11	8	1	0	0
Львівська	3109	813	935	319	323	314	221	110	36	25	5	2	6
Рівненська	2443	720	547	267	266	353	191	67	20	6	1	4	1
Станіславська	2468	401	368	485	339	344	257	174	69	15	10	3	3
Тернопільська	1892	370	452	307	222	296	156	59	16	13	1	0	0
Чернівецька	506	132	147	134	57	16	15	5	0	0	0	0	0
Закарпатська	178	0	30	57	22	23	20	8	13	1	2	0	2
Загалом	14449	3287	3451	2124	1636	1907	1211	518	189	71	30	12	13

Зрозуміло, що статистичні дані про збройні акції стосуються цілих областей, хоча не всі райони входили до підпільних адміністративних осередків. Зведених радянських даних як і по окремих районах, по краях немає, що дало б можливість з'ясувати втрати по краю. Не слід також забувати, що дані чекістів далекі від дійсності. Наприклад, якщо взяти за істину цифру 2 462 акцій, які були проведені впродовж дев'яти повоєнних років (3 285 днів), то виходить, що в Станіславській області в середньому здійснювалася одна акція на день, що зовсім не відповідає реальній ситуації. Бойові акції здійснювалися самооборонними кушовими відділами та боївками СБ. Найактивнішу діяльність ці структури розгорнули після розформування відділів УПА. У діяльності Карпатського краю ОУН СКВ та боївки СБ відіграли вагомий роль. Без перебільшення можна сказати, що за рахунок цих структур, зокрема, референтури СБ, діяльність Карпатського краю ОУН продовжувалася у 1950-х рр. Про значне приховування акцій, особливо на початковому етапі боротьби, свідчать кілька фактів. З наведеної вище статистичної інформації виглядає, що на Станіславщині у 1945 р. було проведено більше акцій, ніж у 1944 р., чого реально бути не могло. В окремих роках бойові дії у Дрогобицькій області на папері переважали за аналогічний період Станіславську, що також не відповідало дійсності. Крім цього, КДБ у підсумкових зведеннях об'єднало дані з Львівської і Дрогобицької областей в одне ціле. Тому важко встановити реальні втрати радянської адміністрації на терені кожної області. Ще однією особливістю є й те, що спостерігається різниця у кількості акцій між МВС (завжди більше) і МДБ в одному районі. НКДБ і НКВС ту саму акцію приписували собі, тому виходили значні цифри загиблих, полонених. Для приховування акцій з 1949 р. введено рубрику «проісшествія». Тому для отримання відповідних даних щодо чисельності акцій у Дрогобицькій і Станіславській областях застосовано коефіцієнт відповідно до кількості районів, які входили до Карпатського і Львівського країв (32 райони Станіславської обл. входили до Карпатського краю, чотири – до Львівського; у 1944 – 1947 рр. 18 районів Дрогобицької обл. входили до Карпатського краю, дев'ять – до Львівського краю; у 1948 – 1950 рр. – 18 і вісім; у 1951 – 1955 рр. – 16 і дев'ять). За такими розрахунками отримуємо такі дані щодо чисельності акцій підпілля в Карпатському краї в порівнянні із загальними значеннями та Львівським краєм.

	1944 – 1955	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Карпатський край	4 126 (29%)	596 (18%)	880 (26%)	808 (38%)	533 (33%)	576 (30%)	413 (34%)	199 (38%)	81 (43%)	20 (27%)	12 (38%)	3 (22%)	5 (41%)
Львівський край	3 985 (28%)	912 (28%)	1 164 (34%)	466 (22%)	437 (27%)	455 (24%)	316 (26%)	143 (28%)	48 (25%)	29 (42%)	6 (22%)	2 (19%)	7 (51%)

Втрати вбитими при чекістсько-військових операціях налічували 4 148 осіб, при збройних проявах – 22 430 осіб (у Карпатському краї ОУН – 7 634 (34 %) [45, 156]. Вказані прояви у 1944 – 1955 рр. за своїм характером класифікувалися: 8 268 терактів, 779 диверсійних актів,

457 нападів на ВБ і ГОГП і їх роззброєння, 325 нападів і підпалів колгоспів, радгоспів, МТС, 354 збройних пограбувань, 896 інші [49, 1, 5]. Найбільша кількість збройних проявів припала на 1944 і 1945 рр., відповідно 3 287 і 3 451. Однак у цей період часу їх чітко не класифікували і не кваліфікували [48, 109; 46, 189; 45, 335; 35, 28–30; 36, 1, 9–12, 59–60; 37, 1, 44–46; 38, 1, 139–138, 143; 39, 1, 15, 17, 176, 192; 40, 7; 41, 8–9; 68, 87].

Слід зазначити, що радянська статистика не відображає ролі різних категорій як опори органів влади, а саме такими їх розглядали повстанці.

У 1955 р. і першій половині 1956 р. на території Станіславської області відзначено 28 проявів, у тому числі: п'ять терористичних актів, п'ять замахів на вбивство, два підпали господарств, п'ять випадків поширення антирадянських листівок, 10 випадків відправлення анонімних листів із погрозами на адресу сільських активістів, а також один випадок вивішування націоналістичного прапора [26, 332; 27, 2].

Загалом усі збройні акції підпілля у Карпатському краї ОУН поділено на декілька груп: напади на шляхи сполучення, збройні акції, спрямовані проти господарських військових, режимних об'єктів, заходи, з метою знищення радянських адміністративних споруд, ліквідація працівників партійного, репресивно-карального апарату, агентури, активістів тощо.

Напади на шляхи сполучення: диверсії на залізничних станціях та коліях, обстріли потягів, мінування залізничних та шосейних доріг; пошкодження і руйнування ліній дротяного зв'язку [15, 6; 5, 51; 10, 226; 78, 10]. Досить часто підпільники на окремих територіях знищували шляхи сполучення. Для цього українські націоналісти активно запозичували тактичні прийоми використання вибухівки у репресивно-каральних органів.

Особливо інтенсивно знищувалися шляхи сполучень із лісовирубками, що найбільше турбувало вище партійне керівництво та спецслужби.

З усіх областей (Закарпатська, Дрогобицька, Станіславська, Чернівецька), які охоплював Карпатський край ОУН, найбільш інтенсивне знищення мостів і шляхів траплялися на Станіславщині. За 1944 – 1945 рр. на штучних спорудах шосейних доріг тут було здійснено 69 диверсійних актів, які спричинили матеріальні збитки у сумі 1899,9 тисяч рублів (знищено 66 мостів обласного значення загальною протяжністю настилу 2 365 погонних метрів). Упродовж того ж періоду було підірвано і спалено 50 мостів місцевого значення загальною протяжністю 1 327 погонних метрів, матеріальні збитки склали 1 624 тис. рублів [76, 318].

Таким чином, дії націоналістів серйозно гальмували радянізацію прикарпатського регіону з усіма відповідними складовими [46, 292]. Вибухівку використовували також для звільнення заарештованих [16, 91]. Диверсії спрямовувалися і проти потягів, які транспортували бойові припаси військовим підрозділам [8, 167]. У документах підпілля міститься інформація про одну з наймасштабніших мінерських акцій. Так, 21 квітня 1946 р. було заміновано залізничний шлях Отиня – Коломия Станіславської обл. У результаті вибуху загинули 180 силовиків, серед них багато офіцерів, знищено потяг, шість вагонів пасажирських і вісім товарних [51, 226]. Однак у радянських документах не вдалося віднайти підтвердження цієї акції. Акції, спрямовані на затримку вивезення лісу, відбувалися не лише у Станіславській обл., але й на Дрогобищині [6, 194].

Спецслужби констатували низку випадків, коли чекістсько-військові групи, які прибували на місця збройних проявів для розшуку і ліквідації підпільників, за необережністю наштовхувалися на закладені міни і несли значні втрати в особовому складі. У низці випадків підпільники закладали міни на значній відстані (до 1 км) від місць збройних проявів з таким розрахунком, щоб вибух одночасно попереджував про підхід чекістсько-військової групи і давав можливість втекти без втрат [34, 115]. Спецслужби намагалися попереджати нещасні випадки від застосування підпільниками мін-сюрпризів. З цією метою вище чекістське керівництво постійно оприлюднювало факти підривів на мінах і вимагало від підлеглих посиленої уваги при вилученні предметів, залишених підпільниками (зброя, листівки, вінки тощо). Водночас наголошувалося на заходах обережності при підходах до місць збройних проявів, підпільних криївок, шляхи до яких, за інформацією МДБ, часто мінувалися [34, 97; 7, 133]. В окремих випадках повстанці, намагаючись убезпечити себе, розставляли навколо місць постоїв міни, на які натрапляли військовослужбовці спецслужб [60, 90–91]. Продовжувалися також інші види антирадянських акцій.

Так, за 1944 – 1945 рр. підпільниками було вирізано на різних ділянках 58 кілометрів лінії телефону-телеграфного зв'язку і знищено близько 573 стовпи. Матеріальні збитки склали 85 500 рублів. Загальні матеріальні збитки за 1944 – 1945 рр. по зв'язку Станіславської обл. нараховували 201 500 рублів [76, 318–319].

Ще одна форма боротьби – збройні заходи, спрямовані на господарські об'єкти: напади на підприємства харчової промисловості, лісо-, нафто-, газої торфових розробок; диверсії у радгоспах і підсобних господарствах, спалення будівель, сільськогосподарських машин, хліба на токах та складах; пограбування магазинів сільпо, напади на транспорт із зерном, що направлявся до збірних пунктів, на групи радпартактиву, які організовували хлібозаготівлю тощо.

Одним із найважливіших напрямів збройних акцій ОУН була боротьба з колективізацією. Спецслужби документували такі випадки. Так, у західних областях України впродовж 1947 р. ліквідували 29 голів і активістів колгоспів (1,3 % від загальної кількості ліквідованих у повстанських акціях), а вже у 1948 р. – 339 (15,2 %), 1949 р. – 226 (18,8 %), 1950 р. – 84 (20,6 %), 1951 р. – 28 (21,7 %), 1952 р. – 6 (17,1 %) [77, 28]. Підпілля у Дрогобицькій області провело у 1948 р. дев'ять терористичних актів проти колгоспного активу, колгоспників і осіб, які подали заяви про вступ до колгоспів, у результаті яких чотирьох голів колгоспів вбили, одного поранили і вбили 12 осіб, які подали заяви про вступ до колгоспу [59, 94]. У першому кварталі 1949 р. підпілля здійснило 85 терактів проти партійно-радянського активу і 66 проти колгоспників. Про активізацію антиколгоспної боротьби свідчить і те, що у першому кварталі 1947 р. відбулося 189 збройних проявів, а в першому кварталі 1949 р. – 299 [23, 286]. За цей же період підпільники вбили 100 голів колгоспів і 178 колгоспників [47, 9]. Зазначимо, що застосовувати колективну відповідальність суворо заборонялося, хоча в окремих випадках, у силу різних обставин, вона мала місце.

Від січня до грудня 1948 р. у західних областях України відбулося 96 нападів на колгоспи. Вони супроводжувалися підпалами колгоспних будівель, знищенням колгоспного майна. Таких заходів проведено 12 у Дрогобицькій області, 15 – у Волинській, 25 – у Львівській, 13 – у Рівненській, 10 – у Станіславській, 21 – у Тернопільській [47, 9]. За час від 1 жовтня до 31 грудня 1947 р. на території західних областей України зафіксовано 15 випадків підпалів колгоспного майна, а за час від 1 січня до 17 березня 1948 р. – 18. Таким чином, упродовж 1 жовтня 1947 – 17 березня 1948 р. відбулося 33 випадки підпалу підпільниками колгоспного майна; з них – у Львівській 12 (від 1 жовтня до 17 березня 1948 р.), вісім (від 1 жовтня до 31 грудня 1947 р.), чотири (від 1 січня до 17 березня 1948 р.); у Тернопільській – 7/2/5; у Станіславській – 7/4/3; у Дрогобицькій – 5/1/4; у Рівненській – 2/0/2) [43, 196].

Окремі доповідні містили зіставлення між наявністю колгоспів і кількістю здійснених збройних проявів. Так, у районах Дрогобицької області станом на 1 листопада 1949 р. було 799 колгоспів, щодо яких здійснено 174 збройні прояви [12, 107; 29, 88; 30, 95; 43, 200]. Зі свого боку, спецслужби розробили заходи з метою попередження терактів проти голів колгоспів і колгоспного активу. У селах, в яких найпотужніше діяв національно-визвольний рух, широко практикували виставлення біля будинків, особливо на околицях, підлісних місць, добре замаскованих засідок, секретів, власне, силами як чекістсько-військових груп, так і учасників ВБ і ГОГП. Широко залучався перевірений колгоспний актив для несення служби охорони з огороження колгоспів, колгоспників і їхнього майна від нападів. Для цього цей актив озброїли, завербували в селах віддану і працездатну агентуру [59, 96].

Збройні заходи, спрямовані проти військових, режимних об'єктів: обстріли гарнізонів військ Червоної армії та внутрішніх військ НКВС. Резонансний підриг трапився 26 серпня 1947 р.: о 12.45 у приміщенні МВС райцентру Нижні Устрики Дрогобицької обл. вибухнула міна, підкладена бойовиками ОУН. У результаті були важко поранені новопризначений слідчий Михайло Сімонов, один емведист, а ще один майор з м. Дрогобич загинув. У результаті акції розпочалася паніка серед усіх емведистів, партійців та адміністрації [75, 456].

Акції, спрямовані на знищення радянських адміністративних споруд: напади на сільські ради, що супроводжувалися вилученням та знищенням всієї документації, спаленням будівель, вбивством або примусовим відведенням до баз підпілля голів і секретарів сільських рад, культурні й освітні установи; захоплення і відведення до таємних баз підпілля сільських активістів, звіль-

нення арештованих, збройні акції, спрямовані на зрив виборів до ВР СРСР (10 лютого 1946 р., 1950 р.) та ВР УРСР (9 лютого 1947 р., 1951 р.), місцевих органів [44, 33; 81, 409; 84, 347; 32, 350–352; 64, 102; 65, 380–384; 13, 112; 66, 18; 67, 79; 68, 110; 69, 40, 51; 70, 33]. Використовуючи радянську офіційну статистику, можемо відзначити: чисельність ліквідованих із різних категорій залежала від потенційних можливостей, тому насамперед це була агентура і активісти з місцевого населення, учасники винищувальних батальйонів, представники органів влади.

Лише у червні 1945 р. у Дрогобицькій області розгромлено 54 сільські ради [64, 102]. Ще одним напрямом підривної діяльності підпільників було мінування адміністративних об'єктів. Зрозуміло, можливості для цього були обмежені. До того ж, вони траплялися на початкових етапах протистояння і були поодинокими явищами. Про наступний випадок, який трапився на Стрийщині, доповідали в НКДБ УРСР Сергію Савченку. 13 січня 1945 р. о 6.20 у м. Стрий Дрогобицької обл. вибухнув гараж Стрийської міської ради, розташований під її приміщенням. Проведеним розслідуванням встановлено, що вибух стався у результаті закладання 75 кг толу і підпалу. Одразу після цього були затримані підозрювані у здійсненні диверсії – водії міської ради Мечислав Білинський, Володимир Притула, а також мешканець м. Стрий Львівської обл. Степан Лесів, який був у приміщенні міської ради до 20.00 12 січня 1945 р. і з невідомих причин пішов ночувати до водія міської ради Володимира Притули [58, 15–15зв]. 27 серпня 1948 р. в 11.00 біля с. Конюхів Стрийського р-ну два підпільники на велосипедах важко поранили другого секретаря Стрийського РК КП(б)У Олександра Куцеліна, який їхав гужовим транспортом (через три години помер) [31, 147]. За наявною інформацією мінування адміністративних споруд найбільше застосовувалося саме у Дрогобицькій окрузі. 16 серпня 1949 р. о 23.30 до лікарні смт Богородчани зайшли шість озброєних підпільників та вбили секретаря РК ЛКСМУ М. Марчука, який там лікувався, та забрали його пістолет [54, 109; 11, 75; 19, 310; 20, 81]. 6 вересня 1949 р. у с. Смеречка Стрілківського р-ну невідомим атентатником був убитий другий секретар Стрілківського РК КП(б)У Юрій Тітов, який тут перебував із озброєною групою. Як тільки він із дільничним відійшов від групи у напрямі колгоспного току, був вбитий невідомою особою пострілом із пістолета [53, 193; 33, 171].

Доволі масштабно підпілля проводило конкретні бойові акції, спрямовані на зрив виборів до ВР СРСР (10 лютого 1946 р.) та ВР УРСР (9 лютого 1947 р.) та ін. з метою створення паніки та показу сили визвольного руху, мінування виборчих дільниць, залізниць, напади на райцентри, а де це було можливим, – постійні обстріли міст для розширення паніки [44, 33; 52, 108зв; 67, 79; 68, 110; 81, 409]. Після цих акцій націоналістів населення починало чинити опір урядовим виборчим кампаніям. На конференції з підсумків виборів підкреслювалося, що за 1946 р. у Дрогобицькій обл. було організовано лише один колгосп, а з 420 колгоспів, які були перед війною, відновили лише 11 [66, 18].

Водночас потрібно зазначити, що націоналісти мали чіткі вказівки не здійснювати терористичні акції проти кандидатів у депутати різних рівнів. Так, у листі від жовтня 1947 р. референта СБ Калуського окружного проводу Богдана Яцківа-«Дениса» до референта СБ Долинського надрайонного проводу ОУН «Оленя» давалися вказівки стосовно дій під час виборів до місцевих рад: «Як Вам уже відомо, у грудні ц. р. повинні відбутися так звані «вибори» в обласні, районні і сільські ради. Наше відношення до цього заходу таке ж, як і в минулі роки. Депутатів у ради не ліквідуємо, якщо тільки дуже активних» [44, 103–105]. Під час виборів 1950 і 1951 рр. збройних антивиборчих акцій між радянською владою і націоналістичним підпіллям не було.

У червні 1951 р. під час проведення чекістсько-військових операцій у Надвірнянському і Солотвинському районах були захоплені важко пораненими підпільник Надвірнянського надрайонного проводу ОУН «Карпенко» (поранений в голову), друкарка Анна Попович (поранена у ліву руку, яку ампутували до лікта) і учасник куштового проводу «Морозенко» (поранення в обидві ноги). Після операції для лікування їх помістили під охороною до районної лікарні м. Надвірна. 10 липня чотири підпільники під керівництвом референта СБ Надвірнянського надрайонного проводу ОУН Луки Гринішака-«Довбуша» зайшли до лікарні, де вбили двох охоронців, забрали їхню зброю, а потім, захопивши із собою Анну Попович, втекли. До затримання втікачів було залучено 25 чекістсько-військових груп чисельністю 535 осіб [28, 160; 55, 48; 56, 73–74, 88; 57, 21–24].

До окремої групи бойових акцій відносимо: ліквідацію представників районного та сільського активу, військовослужбовців, колишніх підпільників, які «вийшли з повинною», та членів їхніх сімей; осіб, що підозрювалися оунівцями у зв'язках з органами НКДБ-МДБ і НКВС-МВС; осіб, яких було скомпрометовано; вбивства з метою приховування своєї діяльності (ліквідація свідків і потенційних донощиків) співробітників спецслужб, учасників винищувальних батальйонів; напади на фельд'єгерів спецзв'язку [42, 46]. Зокрема, у період з 1945 р. до червня 1950 р. здійснено 154 збройні прояви на Закарпатті, з них: 28 – у Рахівському, 33 – Тячівському, 46 – Хустському, 28 – Воловецькому. 30 випадків, зокрема, були пов'язані зі вбивством радянських громадян. При цьому у Рахівському, Тячівському і Воловецькому округах більшість збройних проявів здійснено відділами, які приходили зі Станіславської і Дрогобицької областей, і тільки у Хустському окрузі – місцевими групами [14, 116; 18, 3; 9, 21; 24, 234; 50, 90].

24 березня 1945 р. підпільники ліквідували 3-го секретаря РК ВКП(б)У Заставнівського р-ну Ільїна [79, 213]. 13 травня 1945 р., о 18.00 на дорозі між селами Біличі і Стрільбище Старосамбірського р-ну, потрапив у засідку радянсько-партійний актив та працівники НКВС і НКДБ, у результаті чого загинули 26 осіб, з них лише один місцевий (1-й секретар РК КП(б)У Василь Нудьга; завідувач відділу агітації і пропаганди РК КП(б)У Іван Орел; районний прокурор Павло Степанов) [62, 101–103; 81, 347–352].

Останній виявлений нами бій у Карпатському краї ОУН відбувся 20 жовтня 1955 р. у Жаб'ївському р-ні, коли загинув Микола Марусяк-«Богдан» [26, 454]. До речі, у статті Зіновія Бойчука «Кати героями не вмирають» згадується, що у будинку УСБУ м. Івано-Франківськ є стенд з прізвищами працівників УМДБ, які загинули в 1944 – 1955 рр. у боротьбі з ОУН, зокрема подано 70 прізвищ. Останнім зазначений у цьому списку лейтенант Григорій Пугач, який загинув 22 жовтня 1955 р. [1, 472].

Інформація про бої на теренах Карпатського краю в 1956 р. невідома. 1952 р. МДБ вдалося повністю ліквідувати підпілля ОУН у Чернівецькій і Закарпатській областях. 20 жовтня 1955 р. саме після загибелі Миколи Марусяка-«Богдана» чекісти звітували про повну ліквідацію підпілля у Жаб'ївському р-ні [26, 471].

Висновки. Зазнавши у 1945 – 1947 рр. значних втрат, націоналісти у Карпатському краї ОУН продовжували активно вести боротьбу. У період 1948 – 1949 рр. на цьому терені діяльності ОУН та УПА бойові дії відходять на другий план, а першість починає займати політико-пропагандивна і політорганізаційна робота. У цей час основною формою боротьби українського визвольного руху стало збройне підпілля, яке, дотримуючись строгої конспірації, здійснювало терористичні акти, наскоки, засідки. Поряд із відділами УПА, збройні дії у Карпатському краї проводили самооборонні кущові відділи (СКВ), боївки СБ і жандармерії, охоронні відділи, які часто об'єднувалися для проведення спільних акцій. У процесі діяльності вказані підрозділи довели свою ефективність, стримуючи радянізацію краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусак М. Брати вогню / Михайло Андрусак. – Коломия: Вік, 2004. – 832 с.
2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953. Суспільно-політичний та історичний аналіз. У двох книгах / Іван Білас. – К.: Либідь; Військо України, 1994. – Книга друга: Документи та матеріали. – 688 с.
3. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах / Іван Білас. – К.: Либідь; Військо України, 1994. – Кн. 1. – 432 с.
4. Веденеев Д. Військово-політична діяльність ОУН та УПА у світлі міжнародного гуманітарного права / Дмитро Веденеев, Олександр Лисенко // Український історичний журнал. – 2007. – № 3 (474). – С. 46–66.
5. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 89 (1951). – Спр. 42.
6. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 90 (1951). – Спр. 4.
7. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 92 (1951). – Спр. 6.
8. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 1.
9. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 2.
10. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 4.
11. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 59 (1953). – Спр. 6. – Т. 3.

12. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 60 (1953). – Спр. 2. – Т. 5.
13. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 60 (1953). – Спр. 7. – Т. 1.
14. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 60 (1953). – Спр. 7. – Т. 4.
15. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 65 (1953). – Спр. 6. – Т. 2.
16. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 67 (1953). – Спр. 2. – Т. 1.
17. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 70 (1953). – Спр. 6. – Т. 2.
18. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 75 (1953). – Спр. 3.
19. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 98 (1954). – Спр. 1. – Т. 1.
20. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 98 (1954). – Спр. 1. – Т. 4.
21. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 98 (1954). – Спр. 18. – Т. 3.
22. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 99 (1954). – Спр. 2. – Т. 1.
23. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 99 (1954). – Спр. 8. – Т. 5.
24. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 106 (1954). – Спр. 1.
25. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 107 (1954). – Спр. 4.
26. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 19 (1959). – Спр. 2.
27. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 19 (1959). – Спр. 3.
28. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 28 (1960). – Спр. 18.
29. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 32 (1960). – Спр. 5.
30. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 32 (1960). – Спр. 6.
31. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 32 (1960). – Спр. 10.
32. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 32 (1960). – Спр. 11.
33. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 32 (1960). – Спр. 12.
34. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 34 (1960). – Спр. 2.
35. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 36 (1960). – Спр. 5.
36. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 36 (1960). – Спр. 6.
37. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 36 (1960). – Спр. 7.
38. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 36 (1960). – Спр. 8.
39. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 36 (1960). – Спр. 9.
40. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 36 (1960). – Спр. 11.
41. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 36 (1960). – Спр. 12.
42. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 8.
43. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49.
44. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 51.
45. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 74.
46. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 92.
47. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 95.
48. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 100.
49. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 103.
50. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 66.
51. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 80.
52. ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 7. – Спр. 4. – Т. 4.
53. ГДА СБУ. – Ф. 16. – Спр. 691.
54. ГДА СБУ. – Ф. 16. – Спр. 709.
55. ГДА СБУ. – Ф. 16. – Спр. 782.
56. ГДА СБУ. – Ф. 16. – Спр. 809.
57. ГДА СБУ. – Ф. 16. – Спр. 810.
58. ГДА СБУ. – Ф. 71. – Оп. 6. – Спр. 42.
59. ГДА СБУ. – Ф. 71. – Оп. 6. – Спр. 176.
60. ГДА СБУ. – Ф. 71. – Оп. 6. – Спр. 180.
61. Голубенко І. Коли ми вмирили, нам дзвони не грали. ОУН-УПА в боротьбі за державність України 1943 – 1953 рр. / Іван Голубенко // Дзвін. Літературно-мистецький та громадсько-політичний часопис спілки письменників України. – 1993. – № 4 – 6 (582 – 583). – квітень-червень. – С. 106–115.
62. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 6. – Спр. 46.
63. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 6. – Спр. 49.
64. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 6. – Спр. 57.
65. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 6. – Спр. 58.
66. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 7. – Спр. 20.

67. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 7. – Спр. 66.
68. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 7. – Спр. 218.
69. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 8. – Спр. 264.
70. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 9. – Спр. 144.
71. Кентій А. Нарис боротьби ОУН–УПА в Україні (1946 – 1956 рр.) / Анатолій Кентій. – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – 111 с.
72. Кентій А. Українська повстанська армія в 1944 – 1945 рр. / Анатолій Кентій. – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – 220 с.
73. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40 – 50-х років ХХ століття / Юрій Киричук. – Львів: ЛДУ імені Івана Франка, 2000. – 304 с.
74. Киричук Ю. Український національний рух 40 – 50-х років ХХ століття: ідеологія та практика / Юрій Киричук. – Львів: Добра справа, 2003. – 464 с.
75. Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 9: Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали / [ред.-кол. Євген Штендера, Петро Потічний]. – Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 1982. – Кн. 2: 1946 – 1948. – 520 с.
76. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 4: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943 – 1959) / [упоряд. Анатолій Кентій, Володимир Лозицький, Ірина Павленко]. – К.; Торонто: [б.в.], 2002. – Кн. 1: 1943 – 1945. – 596 с.
77. Мороз В. Зиновій Тершаковець-«Федір» / Володимир Мороз. – Торонто; Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2011. – 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»).
78. Піддубний В. М. Діяльність ОУН та УПА на Буковині в 1940–1952 рр.: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Володимир Миколайович Піддубний, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2010. – 16 с.
79. Повседневность террора: Деятельность националистических формирований в западных регионах СССР / [сост. А. Дюков и др.]. – М., 2009. – Кн. 1. Западная Украина, февраль-июнь 1945 года. – 456 с.
80. Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-х роках / Анатолій Русначенко. – К.: Університетське видавництво «Пульсари», 2002. – 519 с.
81. Сергійчук В. Український здвиг: Прикарпаття. 1939 – 1955 рр. / Володимир Сергійчук. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – 840 с.
82. Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документи: в 2 т. / [под ред. А. Н. Артизова]. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – Т. 2: 1944 – 1945. – 1167 с.
83. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / [відп. ред. проф. Микола Кугутяк]. – Т. 2. – Івано-Франківськ: КПФ «ЛПК», 2010. – Кн. 2: 1945 – 1946. – 696 с.
84. УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – [Б.м.]: Видання Закордонних частин ОУН, 1957. – Ч. 1. – 452 с. – (Серія «Бібліотека українського підпілля» Ч. 6).

REFERENCES

1. Andrusiak M. Braty vohniu / Mykhailo Andrusiak. – Kolomyia: Vik, 2004. – 832 s.
2. Bilas I. Represyвно-karalna systema v Ukraini 1917 – 1953. Suspilno-politychnyi ta istorychnyi analiz. U dvokh knykh / Ivan Bilas. – K.: Lybid; Viisko Ukrainy, 1994. – Knyha druha: Dokumenty ta materialy. – 688 s.
3. Bilas I. Represyвно-karalna systema v Ukraini 1917 – 1953. Suspilno-politychnyi ta istoryko-pravovyi analiz. U dvokh knykh / Ivan Bilas. – K.: Lybid; Viisko Ukrainy, 1994. – Kn. 1. – 432 s.
4. Viedienieiev D. Viiskovo-politychna diialnist OUN ta UPA u svitli mizhnarodnoho humanitarnoho prava / Dmytro Viedienieiev, Olexsandr Lysenko // Ukrainysky istorychnyi zhurnal. – 2007. – № 3 (474). – S. 46–66.
5. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 89 (1951). – Spr. 42.
6. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 90 (1951). – Spr. 4.
7. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 92 (1951). – Spr. 6.
8. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 55 (1953). – Spr. 5. – T. 1.
9. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 55 (1953). – Spr. 5. – T. 2.
10. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 55 (1953). – Spr. 5. – T. 4.
11. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 59 (1953). – Spr. 6. – T. 3.
12. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 60 (1953). – Spr. 2. – T. 5.
13. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 60 (1953). – Spr. 7. – T. 1.

14. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 60 (1953). – Spr. 7. – T. 4.
15. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 65 (1953). – Spr. 6. – T. 2.
16. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 67 (1953). – Spr. 2. – T. 1.
17. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 70 (1953). – Spr. 6. – T. 2.
18. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 75 (1953). – Spr. 3.
19. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 98 (1954). – Spr. 1. – T. 1.
20. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 98 (1954). – Spr. 1. – T. 4.
21. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 98 (1954). – Spr. 18. – T. 3.
22. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 99 (1954). – Spr. 2. – T. 1.
23. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 99 (1954). – Spr. 8. – T. 5.
24. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 106 (1954). – Spr. 1.
25. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 107 (1954). – Spr. 4.
26. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 19 (1959). – Spr. 2.
27. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 19 (1959). – Spr. 3.
28. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 28 (1960). – Spr. 18.
29. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 32 (1960). – Spr. 5.
30. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 32 (1960). – Spr. 6.
31. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 32 (1960). – Spr. 10.
32. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 32 (1960). – Spr. 11.
33. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 32 (1960). – Spr. 12.
34. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 34 (1960). – Spr. 2.
35. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 36 (1960). – Spr. 5.
36. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 36 (1960). – Spr. 6.
37. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 36 (1960). – Spr. 7.
38. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 36 (1960). – Spr. 8.
39. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 36 (1960). – Spr. 9.
40. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 36 (1960). – Spr. 11.
41. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 36 (1960). – Spr. 12.
42. HDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 8.
43. HDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 49.
44. HDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 51.
45. HDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 74.
46. HDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 92.
47. HDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 95.
48. HDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 100.
49. HDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 103.
50. HDA SBU. – F. 13. – Spr. 376. – T. 66.
51. HDA SBU. – F. 13. – Spr. 376. – T. 80.
52. HDA SBU. – F. 16. – Op. 7. – Spr. 4. – T. 4.
53. HDA SBU. – F. 16. – Spr. 691.
54. HDA SBU. – F. 16. – Spr. 709.
55. HDA SBU. – F. 16. – Spr. 782.
56. HDA SBU. – F. 16. – Spr. 809.
57. HDA SBU. – F. 16. – Spr. 810.
58. HDA SBU. – F. 71. – Op. 6. – Spr. 42.
59. HDA SBU. – F. 71. – Op. 6. – Spr. 176.
60. HDA SBU. – F. 71. – Op. 6. – Spr. 180.
61. Holubenko I. Koly my vmyraly, nam dzvony ne hraly. OUN-UPA v borotbi za derzhavnist Ukrainy 1943 – 1953 rr. / Ivan Holubenko // *Dzvin. Literaturno-mystetskyi ta hromadsko-politychnyi chasopys spilky pysmennykiv Ukrainy.* – 1993. – № 4 – 6 (582 – 583). – kviten-cherven. – S. 106–115.
62. DALO. – F. P-5001. – Op. 6. – Spr. 46.
63. DALO. – F. P-5001. – Op. 6. – Spr. 49.
64. DALO. – F. P-5001. – Op. 6. – Spr. 57.
65. DALO. – F. P-5001. – Op. 6. – Spr. 58.
66. DALO. – F. P-5001. – Op. 7. – Spr. 20.
67. DALO. – F. P-5001. – Op. 7. – Spr. 66.
68. DALO. – F. P-5001. – Op. 7. – Spr. 218.

69. DALO. – F. P-5001. – Op. 8. – Spr. 264.
70. DALO. – F. P-5001. – Op. 9. – Spr. 144.
71. Kentii A. Narys borotby OUN–UPA v Ukraini (1946 – 1956 rr.) / Anatolii Kentii. – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1999. – 111 s.
72. Kentii A. Ukrainska povstanska armiiia v 1944 – 1945 rr. / Anatolii Kentii. – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1999. – 220 s.
73. Kyrychuk Yu. Narysy z istorii ukrainskoho natsionalno-vyzvolnoho rukhu 40 – 50-kh rokiv XX stolittia / Yurii Kyrychuk. – Lviv: LDU imeni Ivana Franka, 2000. – 304 s.
74. Kyrychuk Yu. Ukrainskyi natsionalnyi rukh 40 – 50-kh rokiv XX stolittia: ideolo-hiia ta praktyka / Yurii Kyrychuk. – Lviv: Dobra sprava, 2003. – 464 s.
75. Litopys Ukrainskoi Povstanskoi Armii. – T. 9: Ukrainska Holovna Vyzvolna Rada. Dokumenty, ofitsiini publikatsii, materialy / [red.-kol. Yevhen Shtendera, Petro Potichnyi]. – Toronto: Vydavnytstvo «Litopys UPA», 1982. – Kn. 2: 1946 – 1948. – 520 s.
76. Litopys Ukrainskoi Povstanskoi Armii. Nova seriia. – T. 4: Borotba proty UPA i natsionalistychnoho pidpillia: informatsiini dokumenty TsK KP(b)U, obkomiv partii, NKVS-MVS, MDB-KDB (1943 – 1959) / [uporiad. Anatolii Kentii, Volodymyr Lozytskyi, Iryna Pavlenko]. – K.; Toronto: [b.v.], 2002. – Kn. 1: 1943 – 1945. – 596 s.
77. Moroz V. Zynovii Tershakovets-«Fedir» / Volodymyr Moroz. – Toronto; Lviv: Vydavnytstvo «Litopys UPA», 2011. – 128 s. (Litopys UPA. Seriia «Podii i liudy»).
78. Pidlubnyi V. M. Diialnist OUN ta UPA na Bukovyni v 1940 – 1952 rr.: avtoref. dys. kand. ist. nauk: 07.00.01 / Volodymyr Mykolaiovych Pidlubnyi; Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yuriiia Fedkovycha. – Chernivtsi, 2010. – 16 s.
79. Povsednevnost' terrora: Deyatel'nost' nacionalisticheskikh formirovanij v zapadnykh regionah SSSR / [sost. A. Dyukov i dr.]. – M., 2009. – Kn. 1. Zapadnaya Ukraina, fevral'-iyun' 1945 goda. – 456 s.
80. Rusnachenko A. Narod zburenyi: Natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini y natsionalni rukhy oporu v Bilorusii, Lytvi, Latvii, Estonii u 1940 – 50-kh rokakh / Anatolii Rusnachenko. – K.: Universytetske vydavnytstvo «Pulsary», 2002. – 519 s.
81. Serhiichuk V. Ukrainskyi zdvyh: Prykarpattia. 1939 – 1955 rr. / Volodymyr Serhiichuk. – K.: Ukrainska Vydavnycha Spilka, 2005. – 840 s.
82. 82. Ukrainskie nacionalisticheskie organizacii v gody Vtoroj mirovoj vojny. Dokumenti: v 2 t. / [pod red. A. N. Artizova]. – M.: Rossijskaya politicheskaya ehnciklopediya (ROSSPEHN), 2012. – T. 2: 1944 – 1945. – 1167 s.
83. Ukrainskyi natsionalno-vyzvolnyi rukh na Prykarpatti v XX stolitti. Dokumenty i materialy / [vidp. red. prof. Mykola Kuhutiak]. – T. 2. – Ivano-Frankivsk: KPF «LIK», 2010. – Kn. 2: 1945 – 1946. – 696 s.
84. UPA v svitli dokumentiv z borotby za Ukrainku Samostiinu Sobornu Derzhavu 1942 – 1950 rr. – [B.m.]: Vydannia Zakordonnykh chastyn OUN, 1957. – Ch. 1. – 452 s. – (Seriia «Biblioteka ukrainskoho pidpilnyka» Ch. 6).

Стаття надійшла до редакції 10.09.2017 р.